

Символизмът е език на храма. Концептуални наблюдения върху символизма на Иван Грозев

Велислава Донева

Abstract: Symbolism is the Language of the Temple. Conceptual Analysis of Ivan Grozev's Symbolism: *Ivan Grozev is one of the most faithful proselytes and adherents of symbolism – he consistently keeps to this art system in his creative endeavors. For him symbolism possesses historically grounded spiritual strength because it is founded on the perception of the metaphysical world and reflects knowledge not through the mind but through the heart. What moves him constantly is the pernicious craving for material possessions and the inner emptiness of modern man.*

Key words: *Ivan Grozev, Symbolism, Mythology, Mysticism, Theosophy*

ВЪВЕДЕНИЕ

Всеки писател – казва Владимир Набоков, е един затворен свят и само той може да реши какво от себе си да дешифрира. Като творец Иван Грозев е в привилегирана позиция спрямо читателя – не получава и не назидава, но говорейки с езика на мъдростта, на философското прозрение, със спокойствието на човек, обладан от Бога, изповяда от амвона на духовния си олтар движението на светлината из съзерцаващата я душа в търсене на Истината. Знанието за бог той конструира като култура; духът в книгите му е духът в самия него. И поезията, и драмите му натежават, звучат по особен начин, проблемите в тях са философски и са едни от най-трудните, най-тежките. Творческата му личност остава съсредоточена във вътрешния свят, реагира само на случващото се в литературата и изкуството и то – избирателно. Превръща болката, страданието, ужаса в средства за самоосвобождаване, за блаженстващ катарзис. Особено в поезията му инстинктивно звучи гласът на космическия християнин. Прочетеното, съзерцаваното, преживяното Грозев митологизира чрез думите и така се отблъсква от реалностите на съвременния човек и живот. Същността на писането му (включително литературно-философските и критическите му текстове) се опира на автономното лично пространство на духа – обиталище на творческата му издръжливост и дълголетие.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Йордан Ефтимов прави детайлен обход на българската критическа мисъл, за да докаже, че Иван Грозев е големият непознат на българския символизъм [1]. Каква е констатацията? Розалия Ликова споменава в приносния си труд „Проблеми на българския символизъм“ (1985) *седем пъти* името на Грозев като повече от половината позовавания са свързани със статията му за Шарл Бодлер. В „Пътищата на българския символизъм“ (1981) Стоян Илиев *два пъти* посочва Грозев в групата на символистите, а Иван Младенов го нарича третостепенен автор, разполагайки го в контекста на поезията на Т. Траянов [2]. Йордан Ефтимов го определя като „едновременно избързал и закъснял творец“, заради това, че е свързан по-плътено с естетиката на френския модернизъм от края на XIX век, но едновременно заема творчески позиции, сближаващи го с първото поколение руски символисти.

В добавка – принадлежността на Иван Грозев към българския модернизъм го изтиква встрани. В резултат на всичко това той не е приет като пълноправен участник в българския културен контекст. А Грозев е може би най-верният привърженик и изповедник на символизма – не го подменя като творческа система, захранва го с текстове и в първия (1905–1912), и във втория му етап (1913–1922), продължава и след тях да бъде убеден и отдаден. За него символизмът притежава историческа духовна сила, защото се крепи върху представата за метафизиката на света, отразява познанието не с разума, а с „душевните органи“. Онова, което не

спира да го вълнува, е гибелният ламтеж на цивилизацията към материалното и вътрешната празнота на модерния човек.

Кои са основните характеристики на неговата поетика и естетика, които го вписват в групата на българските модернисти и символисти? Още в началото на века символизъмът за Грозев се оказва една дълбока и всестранна реакция на поетовото познание и неговите идеи върху света. С него българската литература приключва с времената на литературна случайност: „След него българската литература и поезия мина последователно през романтизма, реализма и натурализма, тя не можеше да се прояви като такава на модернизма и символизма“ [3]. През 1919 г., когато излиза Грозевата стихосбирка „Видения и съзercания“, символизъмът все още дразни академичната и консервативна мисъл, макар че не събужда сериозни възражения, а по-скоро тръби тревожно, че се приближава нещо, което не приляга на солидния гръб на литературата ни. През 1922 г., когато Грозев сътрудничи активно на „Хиперион“, картината е променена: изданията търсят символистични гласове, раздават се дори награди, академичната наука се вглежда в поетиката на стиха.

И след символистичния прочит на поезията и на драмите му той остава с неразбрана творческа природа – далечен и безстрастен, потънал в съзercание.

В очертаните от Александър Йорданов [4] три органично свързани етапа на отношението на българските модернисти към идеите на европейския модернизъм – информационен, трансформационен и интерпретаторски, Иван Грозев е причислен към втората вълна с интуитивното си и тенденциозно отношение. За него и българските модернисти **чуждите художествено-естетически и идейни влияния са историческа необходимост за саморазвитието на литературата ни**, за изграждането на хоризонт на очакване спрямо чуждото за утвърждаване на национално-самобитното в изкуството. „Настъпва моментът на съзнателно и несъзнателно преобразуване на естествените и художествени първоизточници, като и в двата случая се търси отговор на конкретни национални художествени проблеми. Това е особено характерно за критическото творчество на Д. Кьорчев, Ив. Радославов, Г. Милев, Л. Стоянов, Н. Райнов, Ем. Попдимитров. При автори като Л. Стоянов, Ив. Грозев, М. Бенароя **несъзнателният момент** играе определяща роля. Промените в чуждите идеи протичат интуитивно, несистемно, без да се обвързват с определена творческа програма. Неслучайно това са като че ли най-еклектичните критики на модернизма, често обвинявани в плагиатство, в невежество“ [4].

Донякъде може да се съгласим с Александър Йорданов относно еклектизма, но Грозев решително трябва да се извади от графата *плагиати, невежи*, несистемно или никак обвързани с творческата платформа на символизма. Целта му като автор, който има тенденциозно отношение към чуждия естетико-философски опит, да **приобщава нашето към чуждото**, а не обратното, както е в проектите на Б. Пенев, Ив. Радославов, Г. Милев. Грозев мисли (за разлика от повечето модернисти) не толкова с естетически, колкото с религиозни, философски и митологически понятия и категории. Чуждите философски възгледи възприема и непосредствено, и опосредствено, чрез тяхното отражение в литературата. Макар че не е застрахован от отделни опити за механична аналогия между определени философски идеи и тяхното изговаряне чрез езика на изкуството.

Взето от гледна точка на формата, творчеството на Иван Грозев е възприело много от похватите на вечното изкуство – и **митичното съзнание**, и неговите **мистицизъм и теософски предчувствия** (възкресение на Изтока), **стремежа на драмата да стане мистерия** (Грозев приема твърдението на Андрей Бели, че драмата е произлязла от мистерията). Неговото творчество е много по-близо до религията, отколкото до етиката. Когато символизъмът се съчетае с християнското мислене и вяра, съзercанието на безкрайното превръща живота в нощ с бродещи сенки, а отвъдното е осветено от огъня на новия живот. Човекът се стреми към

шастие, което на земята е непостижимо. Учителите и школите, въздействали и оформили Грозев като символист-мистик с теософски видения, са с различни религиозни прераждания в световния символистичен свят, особено руският символизъм се разгръща под знака на теодицеята. Неговите представители са религиозни реформатори: А. Бели поглъща мистицизма на Соловьев, а Балмонт и Добролюбов са под влиянието на будизма. Поезията на Пол Верлен е пропита с мистическо съдържание. Подобно на Д. С. Мережковски Грозев представя **християнството и езичеството като два пътя към единната човешка същност.**

В статията си „Изкуство и религия“ [5] Грозев се доближава до теософските и религиозни възгледи на Н. Бердяев, който отграничава понятията *култура* и *цивилизация*. Според него културата на символизма има религиозна основа, защото със своите език и представи получава култова символика. А цивилизацията няма благороден характер, тя се е появила извън храмовете и култовете: „Докато културата върви винаги от горе на долу и нейният път е аристократически, цивилизацията се движи от долу на горе и нейният път е демократически. Културата е символна, защото остро поставя въпроса за красотата, която се внедрява в живота по законите на мистическото внушение“ [6].

Езикът на символистите актуализира мистичния потенциал на символа. Грозев е сред групата символисти-мистици (Ив. Радославов, Т. Траянов, Ем. Попдимитров, Н. Райнов, Л. Стоянов), които с литературната си дейност са свързани със списание „Хиперион“. Негов художествен идеал е символизмът, а стратегическата цел е да формира интелектуално-религиозно движение за възстановяване в обществото на духовните закони на вселената. Грозев притежава богата художествена култура, непосредствена, отзивчива, интуитивна природа. В творчеството му се открояват ясно две същности – **прозрение и любов към човека**, които изискват от твореца да бъде месия, пророк на своето време: „Символизмът е всеобщ език – споделя поетът пред Жорж Нурижан, – той е език на храма, на боговете и на людите, той е живото Слово – единичък посредник между човека и бога...“ [7].

Наложителна е адекватна читателска нагласа, когато се чете Грозев. За да се проникне в художествено-естетическите му послания, са нужни специални усилия и богословска, и теософска подготовка. Неговите жестове носят характеристики на средновековното изкуство – **абстрактност, щампи, канони**. Поезията и пророческият му глас в културата се отличават с черти на християнското изкуство – **целта и смисълът на текста се изместват от мистическа символика**. По начало религиозното съзнание се стреми да приобщи в своята система завоеванията на културата и науката. За основа заема средновековните символи и култове. Така при Грозев (особено в поезията му) **изкуството е огледало на божествената истина, върховно издигане на душата, образен израз на библейски и теософски образи и конструкции**.

В търсене на общата характерност на поетическия му свят се отчита важна особеност – той е творец с **митологическа нагласа**. А в същността си митологическото съзнание е символистично с безконечността и безсъзнателността си в представите за природата и свободата. Митологическото мислене и символистическата нагласа приближават изкуството към **трансцендентната идея**. Различни са само модусите, чрез които я обясняват.

През периода от 1905 до 1919 г. в България се появяват три превода на „Тъй рече Заратустра“, два от които са направени от Мара Белчева и Николай Райнов. На български излиза „Антихрист“ на Ницше. Грозев е увлечен от идеите на немския философ. Това личи и в поезията, и в драмите му, и в студията му за богомилството. Възхищава му се като образцов учител по модернизъм. Заедно с другия му верен адепт-ницшеанец Димо Кьорчев изповядват убеждението, че Ницше (преди това и Ибсен) въздигат личното аз в символ на една нова култура.

У Грозев е видно влиянието на световната индивидуалистична мисъл: Ницше и идеята за свръхчовека, Оскар Уайлд – естетата, мечтателя; Метерлинк – мистика, Пшибишевски и неговата лирико-символична импресия на болезнения хаос. Поезията му (като поезията на модернизма) е повик към небето, потресен зов за отвързване нишките на ония тайни, които крие вечността. Тя е призив на личността да се вдълбочи в себе си, да намери своето аз, да живее по законите на нравствените и интелектуалните си заложби. Тя е **отрицание на стари традиции, закони, съвети, догмати, религия**. Тя напълно е **лишена от актуалност**.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Преподавател, сказчик, обществен деятел, член на няколко организации, отличаващи се със своята маргиналност и нетипичност за българската обществена конфигурация, Грозев излиза от българските традиции и затова е трудно да се направи сравнително изследване за него. Наднационалният товар, който носи, го отделя като обособено и особено явление. Трудно се приема естетическият факт, че колкото едно изкуство е по-общочовешко, толкова то е по-национално, по-вярно отразяващо националните характер и психология.

В българската литература поетът Грозев представя „идеалния“ по определението на Белински тип поезия – творческа индивидуалност, градила се чрез самотното самоусъвършенстване, самовглъбяване, чрез духовния растеж.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Ефтимов, Й. Божествената математика. Тревожната хетероклитност на българския символизъм. С., 2012, с. 260.
- [2] Младенов, Ив. Теодор Траянов в развитите на българския символизъм. С., Академично издание „Проф. Марин Дринов“, 1997, с. 176-177.
- [3] Радославов, Ив. Българският символизъм. – *Хиперион*, IV, 1925, N 1-2, с. 32.
- [4] Йорданов, Ал. Своечуждият модернизъм. С., 1993, с. 142.
- [5] Грозев, Ив. Изкуство и религия. – *Хиперион*, II, 1923, N 4-5.
- [6] Бердяев, Н. Философия първенства. Берлин, 1923, с. 219.
- [7] Нурижан, Ж. Стожери на българската литература. Т 2. С., 1941, с. 45-46.

За контакти:

Гл. ас. д-р Велислава Донева, Катедра “Български език, литература и изкуство”, Русенски университет “Ангел Кънчев”, тел.: 082/888-620, e-mail: doneva_v@uni-ruse.bg